

BOSHLANG'ICH SINFDAGI O'TKAZILADIGAN IMLOVIY MASHQLAR VA ULARNING TURLARI

Nurmetova Diloram Kenjayevna

Xorazm viloyati Yangibozor tumanidagi 26-umumta'lim maktabining
Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: maqola boshlang'ich sinfdagi o'tkaziladigan imloviy mashqlar va ularning turlarini o'rganish xususida. Shuningdek, muallif ushbu maqola orqali o'quvchilarda yozuvning ongliligi, tovush va harfning to'g'ri nisbatini, bir qancha grafik va orfografik qoidalarga rioya qilishni, o'z fikrini, taassurotini ifodalashda yozuv malakalaridan foydalanishga ham to'xtalib o'tgan.

Kalit so'zlar: yozuv, malaka, ko'nikma, Grafik malaka, Orfografiya, savod o'rgatish, metod, ta'lim-tarbiya, o'quvchi.

Ma'lumki, savod o'rgatish jarayonida o'quvchilar o'qishga o'rganish bilan parallel ravishda yozuvdan ham elementar malaka hosil qiladilar. Dasturga muvofiq o'quvchilar yozuvdan quyidagi malakalarni egallashlari lozim:

1. Partada turli o'tirish, daftarni turli qo'yish, chiziqlarni chamalash, yozayotganda ruchkadan to'g'ri foydalanish, hoshiyaga rioya qilish.

2. Ish daftari yoki alifbe asosida o'zbek alifbosidagi barcha katta va kichik harflarni yozish, shuningdek, harflarni so'zda bir—biriga bog'lab yoza olish: bosma matnni yozma matnga aylantirib yozish.

3. Tahlil qilingan so'z va ikki-uch so'zli gaplarni o'qituvchi yordamida yozish.

4. Talaffuzi bilan yozilishida farq qilmaydigan so'zlarni ko'chirib yozish va diktovka bilan yozish: yozganlarini matnga qarab, shuningdek, izohlab o'qish bilan tekshirish.

5. Og'zaki tuzilgan hikoyadan olingan gapni yozish.

Analitik-sintetik tovush metodi tamoyiliga muvofiq, o'qish va yozuv birligi saqlanadi.

Harflarni yozishda o'qishga o'rgatishdagi tarkib asos qilib olinadi, ya'ni o'qish darsida o'quvchilar harfni o'zlashtiradilar, matnni o'qiydilar, yozuv darsida esa shu harfli so'zni yozadilar.

Yozuvga o'rgatish, birinchi navbatda, grafik malaka hosil qilishdir. Har bir malaka ham ta'lim berish, ko'nikmani shakllantirish va shu asosda qator mashqlarni bajarish natijasida hosil qilinadi.

Grafik malaka, birinchidan, qo'l-harakat malakasidir, bu harakat birinchi qarashda muskul kuchiga asoslanadi. Ikkinchidan, yozuv jarayonida nutqning o'zlashtirilgan birligi bulgan tovush grafik belgilarga, ya'ni harfga tarjima qilinadi.

Bu yozuvga ongli faoliyat tusini beradi. Yozuvning ongliligi, birinchidan, tovush va harfning to‘g‘ri nisbatini, ikkinchidan, bir qancha grafik va orfografik qoidalarga rioya qilishni, uchinchidan, o‘z fikrini, taassurotini ifodalashda yozuv malakalaridan foydalanishni talab qiladi.

Yozishdan birdan-bir maqsad fikrni ifodalashda yozuvlaridan foydalanish hisoblanadi. Bu maqsadni bolalar tez anglab yetsalar, ularda yozma nutq malakasi shunchalik muvaffaqiyatli va to‘g‘ri shakllanadi. Savod o‘rgatish jarayonida bolalar juda sekin yozadilar, o‘z fikrini, hatto bir yozuv bilan yozma ifodalash uchun ham yarim oylar o‘tadi.

Yozuv malakasi o‘qish malakasi bilan uzviy bogliqdir. Bola yomon o‘qisa, yozuvni egallashi qiyin bo‘ladi, chunki bo‘ginlab o‘qish malakasidan so‘ng, bo‘ginlab yozish malakasi shakllanadi.

Yozish va o‘qish uchun bolaning umumiy nutqiy rivojlanishi katta ahamiyatga ega. Keyinroq bolalarda o‘z fikrini yozma ifodalash malakasi bir o‘z barqarorlashganda, bu malaka nutqqa, fikrni ifodalash jarayoniga ham ijobiy ta‘sir qiladi.

Grafik malakani shakllantirishda quyidagi bosqichlar

1. Turli shakllar andozasi ustidan chizish. Erkin rasmlar chizish . Yozuv qurollarini to‘g‘ri tutish, turli qiya elementlar chizish, uzunlikni, oraliq masofani chamalash va hokazo.

2. Harf elementlarini yozish, baravar masofada qisqa va uzun elementlar, osti va usti ilmoqli elementlar chizish.

3. Bosh va kichik harflarni alohida yozish harf birikmalarini, bo‘ginni yozish, harflarni to‘g‘ri tushib yozish malakasini hosil qilish uchun so‘z yozish. Grafik malakani hosil qilishdan asosiy maqsad, harflarni bosmasdan bir tekisda, elementlarga ajratmay boglab tez, bir maromda yozish, so‘zlarni qatorga togri joylashtirishdir. Shuni ta‘kidlash kerakki, savod o‘rgatish davrida bola harflarni yozishdan oldin uni qanday shakllantirishni ko‘z oldiga keltirib, fikrlab oladi, ba‘zan harf shaklini zavoda «chizadi», harf namunasini ko‘chiradi, tarkibini tahlil qiladi, uni qanday yozishni o‘zicha sekin gapiradi: o‘qituvchi o‘quvchi yoniga o‘tirib, ruchkani to‘g‘ri ushlatadi va uning qo‘li bilan harfni yozishni ko‘rsatadi yoki o‘zi yozib tushuntiradi. Bundan tashqari, bola yozuvning texnik tomoniga katta jismoniy kuch sarflaydi. Savod o‘rgatish oxirida bola bir darsda 20 tacha so‘zni yozishi mumkin.

Orfografiya grekcha «to‘g‘ri» va «yozaman» so‘zlaridan olingan bo‘lib, adabiy tilning yozma shakli bilan bogliq. Orfografiya to‘g‘ri yozish haqidagi qoidalar ko‘nikmasidir. Orfografiyani bilmay turib, fikrni adabiy til normalari asosida yozma ifodalab bo‘lmaydi. O‘quvchilarning orfografik savodxonligi haqida gamxo‘rlik qilish tilning aniqligi, fikrni to‘g‘ri ifodalash, kishilar bilan o‘zaro xatosiz muomala qilish uchun gamxo‘rlik demakdir. Savod o‘rgatishda bolalarda grafik malakani

shakllantirish bilan bir vaqtda imloga oid malakani shakllantirishga ham zamin yaratiladi.

Orfografik malaka ongli nutq faoliyatining avtomatlashgan komponentidir. Faoliyat avtomatlashishi uchun uzoq vaqt davomida maqsadga qaratilgan mashklar bajarib boriladi. Orfografik mashqlar orfografik ziyraklik ko`nikmasini shakllantirishga, tegishli o`rinda qoidani tadbik qilishga, mashqlarning qaysilari o`rtasidagi borlanishni belgilash, ularni umumiy va yagona faoliyat sistemasiga kiritishga, o`quvchilar uchun qoidaning mohiyatini aniqlash va uni shakllantirishga qaratiladi. Qoidani tatbiq qilish davridagina uning mazmuni chuqurroq o`zlashtiriladi. Metodikada orfografik mashqlarga: 1) grammatik-orfografik tahlil; ko`chirib yozuv; 3) diktantlar; 4) leksik-grammatik tahlil; 5) bayonlar kiradi. Grammatik-orfografik va leksik-orfografik tahlilda orfografiyaning grammatika va leksika bilan bog`lanishi, ko`chirib yozuv va diktantda o`quvchilar faoliyatini belgilaydigan omillar, xususan, ko`chirib yozuvda ko`ruv va qo`l harakati uquvi, diktantda eshituv uquvi hisobga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boshlang`ich ta`lim konsepsiyasi.
2. Uzviylashtirilgan Davlat ta`lim standarti va o`quv dasturlari (Ona tili, o`qish, matematika, atrofimizda olam va tabiatshunoslik) (1–4 sinflar).- Toshkent, 2010.
3. Qosimova K., Matchonov S. , G`ulomova X., Yo`ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o`qitish metodikasi. -Toshkent, «Nosir», 2009.
4. G`afforova T., Shodmonov E., G`ulomova X. Ona tili. 1-sinf uchun darslik.- Toshkent: “Sharq”, 2005.
5. G`ulomova X., G`afforova T. 1-sinfda ona tili darslari.- Toshkent, 2003.
6. Internet ma`lumotlari: www.ziyonet.uz

